

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет фізичної культури
Кафедра спорту і спортивних ігор

Дипломна робота (проект)
магістра

з теми **ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Виконав: студент 2 курсу
групи FKSb1-M16z
заочної форми навчання
спеціальності 017 Фізична культура і спорт
Демчук Дмитро Ігорович
Керівник: Боднар А.О., кандидат
педагогічних наук, старший викладач
кафедри теорії і методики фізичного
виховання
Рецензент: Солопчук Д.М., кандидат
педагогічних наук, доцент кафедри
фізичного виховання

Кам'янець-Подільський - 2018 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	6
1.1. Концептуальні основи фізичного виховання у вищих закладах освіти	6
1.2. Аналіз сучасних теорій мотивації	17
1.3. Особливості організації процесу фізичного виховання у ВНЗ	26
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	31
2.1. Методи дослідження.....	31
2.2. Організація дослідження	35
РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА МОТИВАЦІЮ СТУДЕНТІВ ДО РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ	37
3.1. Вивчення ставлення студентів до різних форм і видів занять з фізичного виховання	37
3.2. Взаємозв'язок мотивації студентів з рівнем рухової активності показниками їх фізичного здоров'я	45
3.3. Аналіз та обговорення результатів дослідження	65
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми. Останніми роками на фоні інтенсифікації навчального процесу у ВНЗ відзначається тенденція зниження об'єму рухової активності студентів, що негативно позначається на показниках їхнього фізичного стану (Ю. Фурман, 2003; О. Фанигіна, 2005; Н. Бондарчук, 2006; Т. Круцевич, 2008, М. Солопчук, 2015 та ін.), у зв'язку з чим особливої соціальної значущості набувають питання формування, збереження і зміцнення здоров'я молоді. Істотну роль в оптимізації цієї ситуації відіграє підвищення мотивації до використання засобів фізичної культури в повсякденному житті, у тому числі як до академічних, так і самостійних занять з фізичного виховання та вибір адекватних засобів компенсації дефіциту повсякденної рухової активності.

Дослідниками запропоновані специфічні стратегії для посилення мотивації до занять руховою активністю, засновані на загальній теорії мотивації (Mc. Clelland, 1971; S. Harter, 1978; DiClemente, 1982; N.S. Griffin, J.F. Keogh, 1982; A. Bandura, 1997; J.G. Nicholls, 1989; A. Маслоу, 1998 та ін.).

В той же час фахівці продовжують відмічати дефіцит рухової активності студентів, низький рівень фізичної підготовленості і фізичного здоров'я, що свідчить про відсутність педагогічних умов реалізації мотиваційного підходу до організації фізичного виховання у ВНЗ (Т. Антонова, 2005; Л. Закурін, 2005; Л. Лубишева, 2005; С. Королінська, 2007 та ін.).

У процесі вивчення наукової літератури, що розкриває різні підходи до формування мотивації до рухової активності і досвіду роботи вищих навчальних закладів в цьому напрямі ми виявили протиріччя між науково обґрунтованою необхідністю забезпечення процесу формування мотивації студентів в ході занять з фізичного виховання, з одного боку, і недостатньою розробленістю цього питання – з іншого. Наявність цього протиріччя зумовила необхідність вирішення наукового завдання з формування

мотивації студентів до рухової активності в процесі фізичного виховання.

Відтак сьогодні потребують наукового, науково-методичного та організаційного вирішення проблеми щодо формування умов у вищому навчальному закладі, які будуть сприяти мотивації студентів до рухової активності як під час аудиторних занять так і до самостійних занять фізичними вправами.

Мета роботи полягала у теоретичному обґрунтуванні необхідності формування мотивації до рухової діяльності студентів в умовах освітньої установи.

Завдання дослідження:

1. Вивчити організаційно-педагогічні умови формування мотивації студентів у процесі фізичного виховання за даними літератури.
2. Виявити ставлення студентів до різних форм і видів занять з фізичного виховання.
3. Визначити специфіку взаємозв'язку мотивації студентів з рівнем їхньої рухової активності і показниками фізичного здоров'я.

Об'єкт дослідження – процес фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів.

Предмет дослідження – формування мотивації студентів до рухової активності в процесі фізичного виховання.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: аналіз та узагальнення літературних джерел і документальних матеріалів; опитування, анкетування; методи визначення показників захворюваності; методи оцінки об'єму рухової активності; методи математичної статистики.

Наукова новизна полягає у тому, що: уперше виявлено та охарактеризовано різні підходи до розгляду питання походження мотивів, зокрема: біологічний, природничо-науковий та соціальний; узагальнено результати порівняльного аналізу мотиваційних теорій зарубіжних авторів, орієнтованих на навчання у сфері фізичного виховання; встановлені чинники,

що перешкоджають регулярним заняттям фізичними вправами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці рекомендацій по формуванню мотивації студентів до рухової активності, що сприяло підвищенню ефективності процесу фізичного виховання в умовах освітньої установи.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Текст дипломної роботи викладено на 74 сторінках друкованого тексту, включаючи 8 таблиць та 13 рисунків. У праці використано 73 літературних джерела.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури свідчить про відсутність педагогічних умов реалізації потребнісно-мотиваційного підходу до організації процесу фізичного виховання у ВНЗ. Дослідження цієї проблеми дозволило визначити організаційно-педагогічні умови формування мотивації до регулярних занять фізичною культурою студентів: зовнішні умови, що створюють особливе освітнє середовище і що забезпечують цей процес, і внутрішні, які визначаються власним потенціалом студента.

2. Аналіз ставлення студентів до різних форм і видів занять з фізичного виховання показав, що тільки 30,67% з них відвідують спортивні секції і фізкультурно-оздоровчі заняття, а інші 69,33% ніколи не займалися у фізкультурно-оздоровчих групах, хоча мали бажання їх відвідувати. Найбільш популярні серед студентів заняття оздоровчими видами гімнастики (52,33%), заняття у воді (34%), ігрові види спорту (22,33%), нетрадиційні види фізичних вправ (21,33%) та ін.

Більшість студентської молоді (64,67%) віддають перевагу груповим формам, у меншій мірі – індивідуальним (24,33%) і самостійним формам занять (11%). Основними причинами, що спонукають до занять, є знання про користь фізичних вправ (34%), передачі по телебаченню (26,33%), заради друзів (13%). Основними чинниками, що перешкоджають регулярним заняттям фізичними вправами, є особливості емоційно-вольової сфери особистості; відсутність відповідальності за своє здоров'я; низький рівень знань про позитивний вплив занять фізичними вправами; переоцінка значення звичної рухової активності для здоров'я; незадоволення професійним і культурним рівнем викладачів; нераціональне використання вільного часу; наявність шкідливих звичок; недолік матеріально-технічного забезпечення занять; дискомфортність місць проведення занять.

3. При анкетуванні студентів виявлені наступні мотиви до рухової

активності: зобов'язуючий (59,31%), пов'язаний з необхідністю відвідувати заняття з фізичного виховання, виконувати вимоги навчальної програми; естетичний (29,3%), пов'язаний з можливістю навчитися красиво рухатися, поліпшити поставу, зовнішній вигляд, усунути недоліки фігури; оздоровчий (32%), пов'язаний з прагненням поліпшити стан здоров'я, знизити захворюваність, нормалізувати масу тіла; соціальний (17,67%), продиктований бажанням бути разом з друзями, спілкуватися, співробітничати з ними; особистісний (16%), який характеризує прагнення самоствердитися у своєму середовищі, домогтися авторитету, підняти свій престиж; спортивний (6,67%), що визначає прагнення домогтися яких-небудь значних спортивних результатів; розважальний (3,3%), який виступає засобом рекреації, психоемоційної розрядки та ін.

4. При оцінці параметрів фізичного стану студентів виявлений значний діапазон їх коливань, обумовлений різним рівнем фізичного здоров'я. Високий рівень фізичного здоров'я, як правило, спостерігався а осіб з високим рівнем рухової активності. У студентів з низьким рівнем фізичного здоров'я індекс рухової активності знаходився в межах, відповідних низькому її рівню.

Наявність статистично значущого взаємозв'язку між рівнем рухової активності і такими мотивами, як оздоровчий ($r=0,746$, $p<0,05$), спортивний ($r=0,536$, $p<0,05$) і соціальний ($r=0,368$, $p<0,05$), вказує на перспективу формування цих мотивів з метою підвищення рухової активності. В той же час стає очевидним і той факт, що мотиви зобов'язання і наслідування можуть грати певну роль у підвищенні рухової активності студентів тільки в період навчання у вищому навчальному закладі, проте істотного впливу на формування мотивації до фізкультурно-оздоровчих занять надалі не роблять.

При вивченні взаємозв'язку між бальною оцінкою рівня фізичного здоров'я і ранговою оцінкою мотивів студентів виявлена її відсутність (за винятком наявності середньої ступені взаємозв'язку з оздоровчою). У свою чергу, значний зв'язок що спостерігається між окремими показниками

фізичного здоров'я і параметрами рухової активності свідчить про можливість підвищення об'єму рухової активності, а відповідно і здоров'я студентів за допомогою впливу на ієрархію мотивів.

Результат аналізу проведеного дослідження засвідчили, що найбільш популярними серед студентів є заняття оздоровчими видами гімнастики, заняття у воді, ігрові види спорту, нетрадиційні види фізичних вправ (йога, ушу), зимові види відпочинку (гірські лижі, сноуборд), туризм та орієнтування. Менш популярною серед студентів є легка атлетика.

В результаті анкетування були визначені наступні групи мотивів, що спонукають студентів до занять фізичними вправами: соціальний, спортивний, естетичний, розважальний, оздоровчий, особистісний, зобов'язуючий, наслідування та інші.

Встановлені чинники, що перешкоджають регулярним заняттям фізичними вправами. Серед них головними є: особливості вольової сфери (лінь, слабкий вольовий потенціал, байдужість); відсутність відповідальності за своє здоров'я. Проте не можна не бачити протиріччя між уявним станом здоров'я і фізичною підготовленістю та їх реальними показниками; низький рівень знань про позитивний вплив занять фізичними вправами; переоцінка значення звичної рухової активності для здоров'я; незадоволення професійним і культурним рівнем фахівців (викладачів); нераціональне використання вільного часу; наявність шкідливих звичок.

Встановлено, що основними причинами виникнення гіпокінезії є: звично-побутова – звикання до малорухливого способу життя, наявність зниженої рухової ініціативи, побутовий комфорт, зневажливе ставлення до фізичної культури; навчальна – неправильна організація навчально-виховного процесу, перевантаження навчальними заняттями, ігнорування фізичного виховання, відсутність вільного часу.

Найбільш тісний кореляційний взаємозв'язок індексу рухової активності проявився з оздоровчим мотивом. У студентів з високим рівнем рухової активності в ієрархічній структурі мотивів вищий ранг відзначається

у оздоровчого. І, навпаки, чим менший індекс добової рухової активності, тим нижча вираженість оздоровчого мотиву, тобто менш виражене прагнення студентів поліпшити стан свого здоров'я.

Слід звернути увагу, що особистісний, соціальний і естетичний мотиви мають середню ступінь взаємозв'язку з індексом фізичної активності, а процесуальний і розважальний – не мають взаємозв'язку. Рухова активність і рангова оцінка мотивів занять студентів свідчать, про усвідомлений вплив на формування оздоровчого, спортивного, естетичного, соціального мотивів дозволить підвищити рухову активність студентів.

Проведений аналіз виявив відсутність взаємозв'язку рівня здоров'я практично з усіма мотивами на фоні середньої ступені взаємозв'язку з оздоровчим мотивом. Ймовірно, прагнення поліпшити стан здоров'я, попередити і позбавитися від ряду хвороб, схуднути реалізовувалося на практиці, що позитивно відбилося на показниках здоров'я. Проте, у свою чергу, спостерігався значний взаємозв'язок між показниками фізичного здоров'я і якісними та кількісними показниками рухової активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акудович Ю.В. Восхождение на Софруджу: спорт в жизни инвалидов. Минск. Польша, 1990. 62 с.
2. Балашова Н.Н. Отношение к инвалидам – показатель культуры общества. Теория и практика физической культуры. 1987. № 1. С. 62-63.
3. Бандура С. Сучасні проблеми спорту інвалідів. Спортивна наука на рубежі століть: Матеріали II Міжнар. наук. конф. студентів. К., 2000. С. 188-189.
4. Башкирова М.М. Актуальные вопросы физической активности и спорта инвалидов. Физическая культура, спорт, туризм в новых условиях развития стран СНГ : Междунар. науч. конгр. Минск, 1999. С. 172-178.
5. Башкирова М.М. Гуманизация общества и спорт инвалидов / М.М. Башкирова. Социально-экономические проблемы воспитания спортсменов в условиях перестройки советского общества: Всесоюзная научно-практическая конференция (Минск, 1-4 июля 1990 г.). Москва, 1990. С. 69-70.
6. Башкирова М.М. Спорт для инвалидов и олимпийское движение. Международное олимпийское движение: проблемы и тенденции развития на современном этапе: Материалы Всесоюз. науч. симпозиума (Рига, 11-13 мая 1989 г.). Москва, 1990. С. 203-208.
7. Башкирова М.М. физическая активность и спорт среди инвалидов. Спорт для всех. 1999. № 1-2. С. 26-28.
8. Беляев В. С., Сахно А. В. Влияние идей олимпизма на развитие спорта инвалидов. Олимпийское движение и социальные процессы: Материалы IV Всерос. науч.-практ. конф., посвященной 100-летию Международного олимпийского комитета. Волгоград, 1994. С. 40-44.
9. Беркесов С.Н. План и содержание лекций по профилактике спинномозговых травм. Москва: Благотворительный центр активной

реабилитации инвалидов «Преодоление», 1993. 136 с.

10. Бріскін Ю.А., Передерій А. В., Строкатов В. В. Параолімпійський спорт: навч. посібник. Львів : Арал, 2001. 140 с.

11. Варв'янський С. Соціально-гуманітарні й організаційні аспекти розвитку інвалідного спорту в Україні. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук, праць за ред. С.С. Єрмакова. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2002. № 1. С. 31-35.

12. Верзилина Н.А. Проблемы организационного обеспечения подготовки специалистов физической культуры и спорта для работы с инвалидами. Методические проблемы подготовки специалистов физической культуры и спорта: Всерос. науч.-теорет. конф. Волгоград, 1995. С. 65-66.

13. Витяг із статуту спортивної федерації глухих України. К., 1994. 7 с.

14. Витяг із статуту федерації спорту інвалідів з вадами розумового розвитку. К., 1995. 6 с.

15. Витяг зі статуту федерації спорту сліпих. К., 1994. 6 с.

16. Воскобойнікова Л. 55 двічі „відмінно”. Результат – унікальний. Перша леді держави кричала „Давай го-о-ол!”. Спортивна газета. 2004. № 73. 4 с.

17. Горина О. Начать с самоуважения. Спортивная жизнь России. 1989. № 10. С. 16.

18. Горенко В.Г. Педагогические основы физической реабилитации инвалидов с нарушениями функций спинного мозга. Москва Сов. спорт, 1991. 185 с.

19. Григоренко В. Г., Сермеев Б. В. Теория и методика физического воспитания инвалидов. Одесса, 1991. 118 с.

20. Державні документи Держкомспорту України. К.: Б.в., 2008. 35 с.

21. Державні документи Українського центру „Інваспорт”. К.: Б.в., 2006. 62 с.

22. Дмитриев А. А. К формированию отечественной системы адаптивного физического воспитания и спорта инвалидов. Человек в мире

спорта. Новые идеи, технологии, перспективы: Тез. докл. междунар. конгр. Москва, 1998. Т.2. С. 526 - 527.

23. Дурманова И. П., Заводовская Е. И., Панкин В. И. Особенности инвалидности вследствие травм опорно-двигательной системы. Здравоохранение Российской Федерации. 1997. № 1. С. 14-16.

24. Евсенева С.П. Адаптивная физическая культура. Теория и практика физической культуры. 1998. 1 № 1. С. 2-7.

25. Жиленкова В.П. Становление и развитие физической культуры и спорта инвалидов с поражениями опорно-двигательного аппарата. Теория и практика физической культуры. 1998. № 1. С. 19-24.

26. Жиленкова В. П. Физическая культура и спорт инвалидов с дефектами опорно-двигательного аппарата: Метод. рекомендации. Ленинград, 1988. 62 с.

27. Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”. №200/94; 12.10.91. К., 1991. 12 с.

28. Закон України „Про фізичну культуру і спорт”. № 3808-ХП; 24.12.93. К., 1994. 24 с. (з статті Горбенко)).

29. Іваськів В. Наші параолімпійці демонструють клас. Президентський вісник. 2004. № 34. 8 с.

30. Інформаційні документи про участь спортсменів-інвалідів України в VII зимових Параолімпійських іграх у Нагано (Японія) Український центр інвалідного спорту „Інваспорт”. К., 1998. 10 с.

31. Козлова К., Драч О.Сучасний ціннісний потенціал олімпізму і шляхи його засвоєння спортсменами / К. Фізична культура, спорт та здоров'я нації: Зб. наук, статей. К .; Вінниця: ДОВ „Вінниця”, 2001. С. 98-100.

32. Комплексна програма „Фізичне виховання – здоров'я нації” на 1999-2005 роки. К., 1998. 41 с.

33. Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів. К., 2000 2с.

34. Корабликов В.А., Рухлядев А. Н. Физическая культура и спорт

глазами глухих спортсменов. Социально-экономические проблемы воспитания спортсменов в условиях перестройки советского общества: Тез. докл. Москва, 1990. С. 139-140.

35. Кривчикова Е., Огорелкова Л. Анализ состояния и перспективы развития физкультурно-оздоровительной и спортивной работы с инвалидами в Украине. Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації: Тези доп. ІУ Міжнар. наук, конгр. К., 2000. С. 606.

36. Кудряшов А. Л. Параолімпіада-96 / А. Л. Кудряшов // Олімпійська арена. – 1997. – №7. – С. 10-12.

37. Мартинів В. Найвище підтвердження мужності. Спортивні й людські подвиги параолімпійців України. Президентський вісник. 2004. №35. С. 8.

38. Мудрік В.І. Міжнародний спортивний рух інвалідів. – К.: Норапрінт, 2001. 38 с.

39. Мухін В.М. Фізична реабілітація. К.: Олімпійська література, 2000. 424 с.

40. Огорелкова Л. Анализ состояния и перспективы развития физкультурно-оздоровительной и спортивной работы с инвалидами в Украине. Спортивна наука на рубежі століть: Матеріали ІІ Міжнар. наук. конф. студентів. К., 2000. С. 196-199.

41. Озолина Е.В., Дмитриев В. С. , Рубцова Н. О. «Адаптивная физическая активность» как новая дисциплина в семействе спортивных наук Теория и практика физической культуры. 1999. № 5. С. 21-26, 39.

42. Олімпійська Хартія: Міжнародний Олімпійський комітет. Перше офіційне видання. Переклад В. Кулика, В. Геращенко, В. Снегірьова. К.: Олімпійська література. 1999. 96 с.

43. Параолімпіада-2000: Новий крок молодій незалежній державі. К.: НКСІУ. 2001. 52 с.

44. Параолімпійські ігри Нагано-98: Інформ. бюл. Державного

комітету України з фізичної культури і спорту. К., 1998. 9 с.

45. Платонов В.Н., Гуськов С. И. Олимпийский спорт: Учебник: В 2 кн. К.: Олимпийская литература, 1994. Кн. 1. 496 с.

46. Результати виступу національної збірної команди України на XI Паралімпійських іграх. Олімпійська арена. 2001. Спецвипуск. С. 20-21.

47. Рибальченко М.П. Етапи розвитку спортивного руху нечуючих України. К., 1998. 63 с.

48. Римар О. Особливості проведення міжнародних спортивних змагань серед неповносправних осіб. Молода спортивна наука України : Зб. наук, статей з галузі фізичної культури та спорту. Львів: ЛДІФК, 2000. Вип. 4. С. 84-85.

49. Римар О. Особливості утворення та розвитку організаційних структур паралімпійського руху. Молода спортивна наука України: Зб. наук. статей з галузі фізичної культури та спорту. Львів: ЛДІФК, 2001. Вип. 5. Т. 1. С. 156-159.

50. Римар О.В. Спорт неповносправних: історія та сучасність. Львів, 2001. 56 с.

51. Рубцова Н.О. К проблеме формирования инфраструктуры системы физической культуры и спорта для инвалидов. Теория и практика физической культуры. 1998. № 1. С. 41-44.

52. Савицкая В.Н. Отношение к инвалидам – показатель культуры общества. Теория и практика физической культуры. 1987. № 8. С. 62-63.

53. Сермеев Б.В. Физическое воспитание детей с нарушением зрения. К.: Здоровье, 1987. 112 с.

54. Симаков Ю. П. Параолимпийское движение: структура и тенденции развития. Всесоюзная научная конференция по проблемам олимпийского спорта. Челябинск: ВНИИФК, 1991. С. 48-50.

55. Стопоров А.Г., Редько Б. П. Медико-социальная реабилитация инвалидов с последствиями травм и заболеваний спинного мозга. К.:Здоровье, 1997. 30 с.

56. Строкатов В.В. Значення занять спортом для інвалідів. Роль фізичної культури в здоровому способі життя: Матеріали III Всеукр. наук. - практ. конф. Львів: ЛДМУ, 1997. С. 101-103.

57. Судаков К.В. Проблемы специальной физиологии. Москва: Медицина, 1985. 86 с.

58. Сучилин В. Социальные аспекты олимпийского движения инвалидов Российской федерации. Олимпийское движение и социальные проблемы: Материалы II Всерос. конф. Челябинск, 1991. С. 105.

59. Сушкевич В. М. Це був триумф людських спроможностей. Олімпійська арена. 2001. Спецвипуск. С. 38-39.

60. Сыромолотов Ю. Ищите партнеров. Спортивные игры. 1990. № 4. С. 6.

61. Тихвинский С.Б. Физическая работоспособность детей и подростков. Проблемы врачебного контроля и ЛФК в детском возрасте. Ленинград, 1976. С. 11-27.

62. Г. В. Тупайло, Вовканич А. С. Спорт як засіб реабілітації інвалідів з пошкодженням спинного мозку. Роль фізичної культури в здоровому способі життя: Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 1997. С. 103-104.

63. Указ Президента України „Про розвиток та підтримку паралімпійського руху в Україні”, № 1057/2001. 8 листопада 2004 р.

64. Україна у VIII зимовій Паралімпіаді 2002: Інформ. бюл. К., 2002. 46с.

65. Український центр «Інваспорт» в цифрах і фактах: Бюл. Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту. К., 1996. 48 с.

66. Український центр інвалідного спорту „Інваспорт”: Інформ. бюл. Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту. К., 2000. 34 с.

67. Фарфель В.С. Управление движениями в спорте. Москва: Физкультура и спорт, 1975. 154 с.

68. Физиология развития ребенка. Москва: Педагогика, 1987. 136 с.
69. Фізкультурно-реабілітаційна та спортивна робота серед інвалідів України у 2000 році (цифри і факти). К.: НКСІУ, 2001. 90 с.
70. Фізкультурно-реабілітаційна та спортивна робота серед інвалідів України у 2001 році (цифри і факти). К.: НКСІУ, 2002. 89 с.
71. Хансен Р., Тейлор Дж. Человек в движении.; пер. с англ. Москва: Прогрес, 1991. 272 с.
72. Чудная Р.В. Адаптивное физическое воспитание. К.: Наук. думка, 2000. 358 с.
73. Шанин Ю.В. Олимпийские игры и поэзия эллинов. К.: Вища школа. 1980. – 184 с.